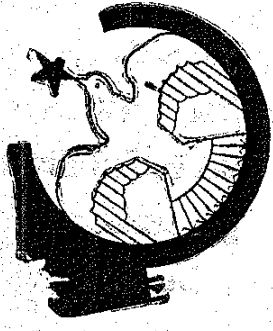

Hayat

*Hayata. daima hayata.. dün-
yaya daha çok hayat katalım!...*

Nietzsche

Cilt I. 15 Eylül 1929. Sayı: 139

Müşahade:

Maarif siyasetimiz

İktisadî noktai naazardan

*[Cumhuriyet Maarifinin genç ve kıymetli vekili, mecmu-
amızın fahrî tahrir-heyeti reisi Cemal Hüsnü Beyin 20 Haziran
1921 tarihli Yeni Cün'de çıkan bir makalesini sayfalarımıza
naklediyoruz.*

*Hayat, bu sayısından itibaren, Cemal Hüsnü Beyin
kalemi ile kuvvetli bir yardımcı bulmuş olduğunu aziz
okuyucularına müjdeler.]*

Maarilin neşir ve tamimi için iktisadî kuvvetlerin inkişafı nasıl lâzımsa iktisat kuvvetlerinin inkişafı için de Maarif o nisbette mühimdir. Bu iki saha biri birinin mütemmimidir.

Maarif siyaseti hemen her memlekette büyük mıkıyasta sanayi ve ticaretin inkişafı zamanına kadar başlıca üç devrede geçti:

İlk devrede mekteplerin vazifesi bir taraftan ruhanî vezâifi talim ve icraya kadir uzuvler yetiştirmek, diğer taraftan halka dinî akideler telkinile çocukları merasimi diniyeyi hakkile ifa edebilir bir hale getirmektir. İkinci devrede mektepler bu sırf ruhanî mahiyetten çıkarak feylesof ve filologların idaresine intikal ediyor, ve millî şeklini alıyor. Burada tahsil daha ziyade edebî ve bedîîdir Vatan mefhumu bu devrede ikinci bir din akidesi hükmüne geçmiştir. Bundan sonra ensiklopedik ilim devresi geliyor. Mekteplerin porgramı umumiyetle li saniyat, tarih, riyaziyat ve tabiiyat esaslarını ihtiva eder.

Yüksek sanayi ve ticaretin inkişafı

zamanına tesadüf eden son zamanlarda milletlerin tahsil siyasetleri yavaş yavaş daha şe'nî (realist) ve amelî esaslara doğru tebdili istikamet ediyor. İlim fevkalâde tenevvü etmiş ve çok karışık bir şekil almıştır.

Artık umumî ihata şart değildir. Fikrî ve cismî iktidar nisbetinde her hangi bir şubede ihtisas peyda edilmeğe çalışılıyor. Hayat senelerinin daha çok kıymeti vardır. Dünya istihsalâtı mümkün olduğu kadar çabuk ve çok uzuvlara mühtaç; bunun içindir ki darülfünunların yanında teknik enstitüler çoğalıyor. Evelce yalnız darülfünuna methal olmağa yarayan talî mektepler doğrudan doğruya hayata adam yetiştiriyorlar. Yüksek ve aristokratik edebî ve ilmî tahsil yerine daha ziyade demokratik ilmî, amelî bir tahsil yol alıyor.

Bizim bu günkü tahsil siyasetimiz, bilhassa yukarıda saydığımız ikinci ve üçüncü devrelere isabet eden kısımda tecelli ediyor. Memleketin istihsalât esaslarıyla intibak etmiş değildir. Son senelerin mahsulü olarak bir çok talî

mektep mezunlarına malik bulunuyoruz. Fakat bunların istihsalât sahasında oynadıkları rol maalesef görüyoruz ki hiçtir. Ve bu sistemle bundan başka da bir şey yapılamaz. Bunların hepsi mekteplerden çıktığı gün darülfünuna devam edemezde, hayata atılmak mecburiyetinde kalırlarsa (ne yapacağı?) sualile ellerini böğürlerine dayıyorlar.

Mahmut Esat Beyin pek güzel söylediği gibi bu günkü Maarifimiz zengin Maarifidir. Ve bu nevi tahsille biz hatta birinci devrede olduğu kadar Maarifi tamime bile muvaffak olamadık. Filhakika birinci Maarif devremizde en uca köylerimize kadar bir zamanlar Garbin (Seminer, Akademi) denilen yüksek tahsil müesseselerile boy ölçüşecek medreselerimiz vardı. Sonra diğer memleketlerde dinî tahsili yalnız bir sınıfa mahsus aristokratik bir tarzda iken bizde tamamen demokratik şekilde idi. Kur'ani Kerim, Mevlüdi Şerif okuyabilen kız, erkek çocukların adedi denebilir ki köylerimizde bu gün okuyup yazma bilenlerin adedinden belki de fazla idi.

Tarihi ibni galbun

Trabluslularla yapılan muahdede Ispanya tebeasının bazı müsaedeleri vardı. Bu kapitülasyona nazaran Ispayalılar, her yere kunduraları ile gire bileceklerdi!

Turgut paşanın Trablusgarp valiliği (1) etrafında tarihlerimizde bir hayli eksiklikler vardır. Meşhur korsanın karlı eli (preveze ve civarı) sancak beyliğini müteakip Rüstem Paşa ile, biraderi Sinan Paşa ve Kaptanı deryalık meselesinden dolayı ihtilâfı, Venedik gemisi hadisesi Torgut'un firarı affolunuşu, Mal-tayı ilk muhasara, ve Trablusun sureti fethi, beylerbeyli ğine Murat Ağanın tayini, Torgut'un donanma ile avdeti, Padişaha İstanbul'da mı yoksa Edirne yolunda mı mülâki olarak Trablus Beylerbeyliğini talep edişi tarihlerimiz tarafından tamamen ve sihhatle aydınlatılıp tespit edilemeyen noktalar dır.

Torgut reis Trablusa [karakol namıyla ecnası muhtelifeden birçok Yeniçeri taife-

sini/ asakiri hassa olarak getirmişti. vefatından sonra bunlar daima isyana müheyya bir halde kaldılar. Trablus, Beylerbeyleri ellerinde baziçe olup dahilî isyanlar, karışıklıklar

Trablus sahilinde

tevali etti. İstanbula mesafenin uzaklığı İstanbul saraylarında aynı mahiyette fakat başka şekillerde teşebbüslerin mevcudiyeti Trablusgarp isyanları-

nı tamamen unutturuyordu. Kitabın yirmidördüncü sayfasında 1043 te beylerbeyine hitaben sadır olmuş isimsiz bir ferman vardır ki merkezin kimin beylerbeyi olduğunu kestiremediğini isbat eder. Ocaktan yetişmiş İlk valiler arasında Süleyman dayı Ramazan dayı Bilahara paşa lakabını alan Sakızlı Mehmet dayılar meşhurdur. Mehmet Paşa ilk defa şehre oktu-ruva nevinden vergiler koymuştur. Trablus bu zatten sonra hemen hemen kırk elli sene içinde, halkı çok üzen karışıklıklar geçirmiş dahilî münazaat yüzünden kalenin mudafaa vasıtaları hara-

biye yüz tutmuş, yerli; ecnebi her fert asayişsizlikten bunalmıştır. bu sırada fursattan ilk istifade eden İspanyollar kapitülasyon alıyo lar,

(1) Hammer-Trablus fethine tahsis ettiği sahifalarda kıtanın (Osmanlılar tarafından fethine kadar vaziyetini şu suretle hulâsa ediyor: Romalıların, bizanslıların, Afrikanın şimal sahiline tahsis ettikleri (Tripoli) namını muahharan Araplar kadim (Jerafa) harabeleri üzerine tesisolunan şehre de vermişlerdir; Benî Ağlep hanedanı reisi

(İbrahim beni ağlep) Harun Reşit tarafından Efrikiye valisi napolunduktan sonra ilânı istiklâl edip de hanedanını tesis ettiği zaman Trablus Benî ağlep hükümdarlarının merkezi o muştı. Sonra Zirî hanedanının ve müteakiben Mısır Hülefaı Fatımiyesinin ikametgâhı oldu. Normandiyalılar İtalya sahillerinden arapları çıkardıkları zaman

(541-1146) Trablus'tan Tunusa kadar bütün Afrika kıyılarını da aldılar. Yalnız uzunca muhafaza edemediler. Trablus ve Mehdiye birinci Gilyom zamanında Muvahhidinin ellerine düştü. Muvahhidinden sonra Trablus, Tunusun Benî hafasa hanedanı hükümdarları idaresine geçti; ve (Ebubekir ebu Yahya ammar) bu şehirde Benî

Bu kapitülasyona nazaran; Ispanya Trablusa bir konsolos koyacak; Ispanyollar her yere kundura ile girebilecekler: tebanın davaları konsoloshane larde görülecek...

Bu muahedenenin tarihi kitapta mevcut değildir; ancak vukuat revişinden (1100-1110) senesinde yapıldığı anlaşılmaktadır. karışıklık (1123) e kadar berdevamdır; bu sene Cemalâhîrin 13 üncü salı gününden itibaren Trablus'ta yeni bir sülâle peyda oluyor: Karamanlı Ahmet Bey ve sülâlesi...

Yeniçeri taifesi ümerasından bulunan karamanlı Ahmet Bey o gün vali seçiliyor. Ve bir nevi hidiviyet şeklinde sülâlesi bu makamı uzun müddet muhafaza ediyor.

Karamanlı sülâlesinden altı vali gelmiştir: Sülâlenin muessisi olan Ahmet paşa ve sülâlesinden Mehmet Ali, Ahmet Yusuf Ali paşalar...

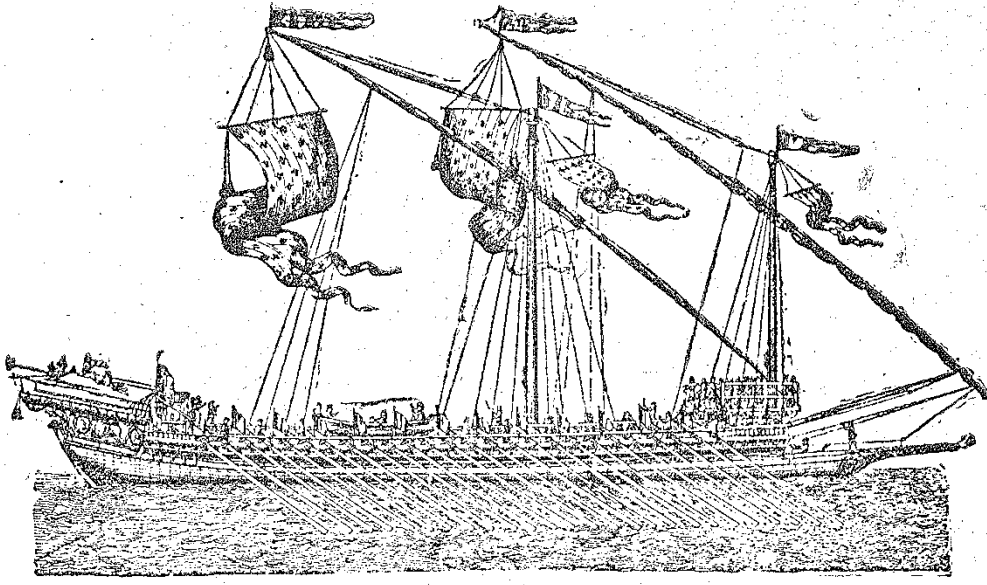
Karamanlı sülâlesinden üçüncüsü olan Ali paşa ile dördüncü Ahmet paşa arasında bu sülâleye mensup olmıyan cezayerli Ali paşanın da valiliği vardır.

Sülâle 1251 muharremine kadar devam eder. İlk karamanlı vali kendisine isyan edenleri tepeleyip memlekete hakim ol-

ammer hanedanını tesis edinceye kadar (724-1323) Benî hafasada kaldı. Benî amardan yetmiş sene zarfında yetmişyedi emir gelmiştir. Bunların zamanı hükûmetinde bir aralık Cinevizliler Trablusu ansızın zaptetmişlerse de müteakiben Benî ammar tarafından istirdat olunarak bu hanedanın son emiri Abdülvahid benîhafasa hanedanının onuncu hükümdarı (Ebufaris) tarafından ihracına kadar onlarda kalmıştır. Onbeşinci asrın nisfı evve-

duktan sonra karamanlılar küçük bir müstakil devlet halinde yaşamışlar ecnebi devletlerle muahedele aktetmişler, kapitö-lasyonlar vermişler, harpler yapmışlar ve deniz hırsızlığından yılan bir çok büyük devletlerden tazminat dahi almışlardır.

Sülâlenin müessisi Ahmet paşa ile Yusuf paşa meşhur olanlarıdır. Birinci validen itibaren Emirilmüminin lakabını aldılar. Müellif ibni galbun birinci vali Ahmet paşa zamanında yaşamış ve onun tarafından idam edilmiştir; Karaman-

Bir Trablus kalyonu

lılarla ilk muahedeyi 1164 te İngiltere yapıyor. Muahede İngiliz gemilerine açık denizler de korsanlar tarafından ilişilme-meği, trablus limanlarında ticaret serbestisin, teba esaretinin ilgasını, gümrük rüsumu, davaları, memleket dahilinde serbestii seyrüseferi, iflas ve saire gibi ticari hususatı miras

linde Katolik Ferdinand ve onun halefi Şarlıken zamanında Ispanyollar tarafından teshil ve muhafazası Senjan tarikafı şuvalyelerine tevdi olunmuş ur. İşte Torgut Trablusu Sinan paşanın yardımile bunların elinden almış ve tesisindenberi beş müslüman hanedanına (Benî ağlep, Benî Ziri, Fatimiye Ammar, Hafasa) ve dört firenk mütekallibesine geçen Trablus şehri şu suretle ve sancak beyi Torgut'un himmetiyle Osmanlı hükûmetine intil-

merasim ve teşrifat usullerini, İngiliz tebaasının işliyeceği cürümler müvacehesinde yapılacak muameleyi muhtevidir. İngiltere tarafından yapılan bu muahede karamanlılara müstakil bir devlet mahiyeti verdiği için pek ziyade memhuniyeti mucip olmuş ve İngiliz tebasına valiler (enziyade mazhari müsade millet) muamelesi yapmışlardır. Valiler aşağı yukarı aynı şeraitle Venedik Amerika Toskana İsveç, Fransa, napoli gibi hükûmetlerle muahedeler yapmışlar, sisyasî muhaberatta bu-

lunmuşlardır [2] karamanlıları Trablustan 1251 de uzaklaştıran Mustafa Necip paşadır. Necip paşadan sonra Trablusa Merkeziyet ve merkezin hakimiyeti usulü yerleşiyor. Kazalar da ihtilâller asayıssızlıklar eksik olmmakakla beraber, vilâyet makamı etrafındaki buhranlar artık kalkıyor. Bir vali ve kumandan olarak ge-

lenlerin yalnız isimlerini alalım: Mehmet Raif, Tahir çeşmeli Hasan Ali, Mehmet Emin, Mehmet Ragıp, Ahmet İzzet, Mustafa, Osman, Ahmet İzzet Mahmut Nedim paşalar...

Mahmut Nedim Trablusa 1277 de geliyor ve kitapta o tarihte nihayetleniyor.

Mehmet Mitat

kal etmiştir. (Hammer tarihi 33 üncü kitap sahifa: 117-118) Hammar Trablus'un Abbasilere kadar geçirdiği safahatı bir iki kelime ile olsun yazmamıştır. İbni Galbun tarihi Benî Ziri hanedanının tesis eden (Yusuf İbni Ziri) nin Benî Ubeyde hükümdarları tarafından vali tayininden bahsederken [Yezidi melanet..] sülâlesinden diyor. Benî ammar galbunda yoktur.

[2] Kitapta altı muahede ve birkaç siyasî muhabere metni mevcuttur.